

BACHELOROPPGAVE

Bostedsløshet som sosialt problem

Hva kjennetegner de bostedsløse og
hva er de mest sentrale årsakene til bostedsløshet?

av

Kandidatnr: 134
Vivian Andreassen Rosvold

Homelessness as a social problem in the Norwegian society

3. sosionom HiSF
SO530 201
Mars 2007

Innhold

1. Innledning.....	2
2. Valg av dokumenter	3
3. Teoretisk utgangspunkt.....	6
<i>3.1 Sosialkonstruksjonismen.....</i>	<i>6</i>
<i>3.2 Marginaliseringsperspektivet .....</i>	<i>9</i>
4. Hva er bostedsløshet og hva kjennetegner de bostedsløse?. 11	11
<i>4.1 Definisjon av bostedsløshet og de bostedsløse .....</i>	<i>11</i>
<i>4.2 Hva sier statistikkene om de bostedsløse? .....</i>	<i>14</i>
5. Hva er årsakene til bostedsløshet?	18
<i>5.1 Marginaliseringsprosesser .....</i>	<i>18</i>
<i>5.2 Manglende ettervern etter institusjonsopphold .....</i>	<i>21</i>
5. Avslutning.....	25
Kilder	27

1. Innledning

Oppgaven min omhandler det sosiale fenomenet bostedsløshet. Jeg valgte temaet fordi det er et økende fokus på bostedsløse i Norge samtidig som jeg mener at de er en gruppe som befolkningen generelt og profesjonsutøvere har for lite kunnskap om. Jeg ønsker å belyse de 5500 bostedsløse i Norge og fokusere på hva som kjennetegner dem og hvorfor de har blitt plassert i denne kategorien.

Jeg har avgrenset oppgaven ved å skrive om fenomenet bostedsløshet, hva som kjennetegner de bostedsløse og to av de mest sentrale årsakene til bostedsløshet. For å kunne gå inn på temaet har jeg gjort et utvalg av dokumenter ved bruk av Scotts kriterier som jeg gjør rede for i metoddelen. Deretter går jeg inn på det teoretiske utgangspunktet for analysen. Jeg bruker et sosialkonstruksjonistisk rammeverk som hjelper meg blant annet til å stille spørsmålet om hva som gjør at en situasjon forstås som et sosialt problem og et marginaliseringsperspektiv for å belyse prosessene den bostedsløse befinner seg i. Jeg behandler deretter begrepet bostedsløshet og definisjonen av bostedsløs før jeg beskriver hva som kjennetegner de bostedsløse. Jeg har anvendt teorien ved å analysere statistikk og innhold i rapporter som omhandler bostedsløse. Jeg har fokusert på to årsaker som jeg ser som mest sentrale på bakgrunn av dokumenter jeg har valgt ut; marginaliseringsprosesser og manglende ettervern etter institusjonsopphold. Prosessene belyses hovedsaklig ut fra et marginaliseringsperspektiv, mens sosialkonstruksjonismen blir viktig for å forstå hvordan et manglende ettervern kan være årsak til bostedsløshet. Jeg har avgrenset analysen til å omhandle de såkalte ufrivillige bostedsløse og går ikke nærmere inn på frivillig versus ufrivillig bostedsløshet.

Gjennom hele skriveprosessen har jeg tenkt mye på hvordan jeg selv er en konstruktør av den sosiale virkeligheten, og støtter meg til Prottas som i 1979 skrev følgende om institusjonene; ”nødt til at forenkle og standardisere det enkelte menneske, før den kan behandle mennesket – med andre ord: den må skape en klient” (Järvinen og Mik-Meyer 2003, s.16). Det er vanskelig å beskrive en gruppe mennesker og forstå ulike sosiale problem, og en må forenkle og standardisere mennesker for å kunne nærme seg en forståelse. Slik blir også min besvarelse en forenkling av virkeligheten. Bostedsløshet er et komplekst fenomen og det er viktig for meg å understreke at også jeg er en konstruktør

av den sosiale virkeligheten ved bruk av min tilnærming til og tolkning av bostedsløshet som fenomen, som gruppe og ved analyse av årsaker.

2. Valg av dokumenter

I denne metodedelen ønsker jeg å gjøre rede for hva metode er og hvordan den hjelper meg til velge dokumenter for å få en forståelse av fenomenet bostedsløshet. Det finnes ulike metodiske tilnærminger til forståelse og i denne oppgaven har jeg valgt å gjøre et dokumentstudium. Jeg vil utdype hva et dokumentstudie er før jeg nevner noen viktige kriterier for valg av og forståelse av dokumenter. Jeg ser på de utvalgte dokumentene i lys av disse kriteriene og gjør slik rede for kildene jeg bruker i besvarelsen om bostedsløshet.

Metode er et hjelpemiddel for å beskrive og forklare virkeligheten ved hjelp av innsamling av empiri eller data (Holme og Solvang 1996). Virkeligheten kan sies å være et relativt fenomen, og jeg synes det er utfordrende å beskrive og forklare en relativ virkelighet. Sosialkonstruksjonismen som jeg vil anvende i denne oppgaven understreker nettopp hvordan virkeligheten blir oppfattet ulikt og slik er subjektiv (Halvorsen 2002). Virkeligheten konstrueres og konkretiseres, og kan gi informasjon gjennom empiri eller data. Denne informasjonen kan anvendes ved bruk av to hovedtilnærminger innen metode; kvantitativ eller kvalitativ metode. Den kvantitative metoden utfører statistiske analyser ved å omforme data til tall og mengdeenheter, og slik er det tallene i seg selv som har en mening. Kvalitativ metode er derimot konsentrert om setninger, ord og fortellinger og forskeren sin forståelse og tolkning av disse (Jacobsen 2000). Fokuset i kvalitativ metode er å forstå hva mennesker gjør og hvorfor de gjør det, og det er derfor naturlig å bruke en kvalitativ tilnærming i oppgaven. Jeg bruker tilnærmingen til temaet bostedsløshet for å forstå og tolke fenomenet og årsakene til bostedsløshet.

Jeg velger å gjøre et dokumentstudium som kvalitativ metode, det vil si at jeg finner data i form av ord og meninger gjennom analyse av eksisterende dokumenter. Et dokument eller en kilde er skriftlig nedtegnet materiale, enten lagret på papir, elektronisk eller på andre medier (Holme og Solvang 1996). Hovedkjennetegnet for et dokument er at det inneholder informasjon, og gjennom et dokumentstudium vil jeg analysere denne

informasjonen for å tilegne meg nye data. Dokumentene jeg har valgt er hovedsakelig primærkilder som vil si at dokumentet er et originalt verk som ikke bygger på tolkninger av andres teorier (Holme og Solvang 1996). Halvorsens bok "Sosiale problemer" (2005) fremstiller egne tolkninger av sosiale problem i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, og er derfor både viktig og relevant for min besvarelse og forståelse av det sosiale fenomenet bostedsløshet. Både Halvorsens bok og rapportene "På randen av å bo" (2006) utarbeidet av Arnhild Taksdal m.fl. og "Løslatt og hjemløs" (2006) av Evelyn Dyb m.fl., bruker likevel mye sekundærdata. Sekundærdata er informasjon som andre har samlet inn (Jacobsen 2000). Som primærkilde har jeg også Ulfrstad sine rapporter om bostedsløshet i Norge fra 1997 og 1999 og kartlegginger av "Bostedsløsheten i Norge" utført av Hansen m.fl. som framla resultater i 2003 og 2005. Rapportene bygger på egen forskning og brukes aktivt i del 4 om de bostedsløse.

For å være sikker på at dokumentene jeg har valgt er troverdige som utgangspunkt for en analyse av bostedsløshet, ønsker jeg å bruke Scotts fire kriterier for valg av dokumenter; autentiskhet, kredibilitet, representativitet og hensikt (Scott 1990). Autentiskhet handler om dokumentene er ekte og troverdige, og jeg tar det for gitt at litteraturen jeg har valgt er autentisk. Både Berger og Luckmanns bok "Den samfunnsskapte virkeligheten" som opprinnelig er fra 1966 (og ble oversatt til norsk i 2000) og Halvorsens bok "Sosiale problemer" er anerkjente bøker som blir brukt på høyskoler og universiteter i Norge. Rapportene "På randen av å bo" og "Løslatt og hjemløs" er både initiert og finansiert av Den Norske Regjeringen, noe som jeg mener sikrer autentiskheten til dokumentene. Kredibilitet, eller reliabilitet, er en form for nøyaktighet i forhold til bruk av informasjon og handler om dokumentene er fri for feil (Scott 1990). Rapportene er utarbeidet av anerkjente forskere som Arnhild Taksdal og Evelyn Dyb, som igjen understreker en troverdighet til dokumentene. At rapportene er under statens oppsyn, gir en ekstra grunn til å tro at undersøkelser og gjennomgang av data blir grundig gjennomført. Dermed mener jeg at både autentiskhet og kredibiliteten er sikret for dokumentene jeg har valgt ut.

Representativiteten krever at dokumentene er generaliserbare og at det som beskrives er representativt for resten av befolkningen, gruppen eller lignende (Scott 1990). Dette kriteriet gjør meg bevisst på at livssituasjonene som presenteres i rapporter og lærebøker

kun er et utvalg, og at de ikke nødvendigvis er generaliserbare. Ulfrstads kartlegginger av bostedsløshet gir meg et utgangspunkt for å vite noe om hvilke eksempler og livssituasjoner som er representative, samtidig som undersøkelsene hans også må sees ut i fra definisjonene som de bostedsløse kategoriseres i.

Det fjerde kriteriet handler om hensikt. Ved bruk av sekundærdata er det spesielt viktig å være observant på at det kan være avstand mellom det informasjonen var tenkt til å benyttes til, og måten jeg tolker og benytter teksten på. En kilde beskrives som et dokument som er forfattet med en bestemt hensikt og innenfor en gitt kontekst (Holme og Solvang 1996). Og med denne definisjonen som utgangspunkt er det naturlig å lese rapportene som både er initiert og finansiert av ulike departement i Den Norske Regjering med et fokus som innebærer hva hensikten kan være med dokumentene. Hva ønsker forfatteren å formidle og hvorfor? Forfatterne i rapportene kan være preget av en form for interessekonflikt, fordi den virkeligheten som skal formidles er hvor Regjeringen kan sette inn tiltak, øke kompetanse eller lignende. Forfatteren kan i løpet av undersøkelsen oppdage andre områder som kan virke viktigere, som for eksempel holdninger i samfunnet eller definisjonsmaktens betydning for de bostedsløse. Disse funnene vil da kunne komme i skyggen på grunn av oppdragsgiverens agenda for fokuset på bostedsløshet (Scott 1990). Det blir slik viktig for meg å vite hva rapporten skal undersøke og "lese mellom linjene" for å finne informasjon som kan avsløre funn utenom dette. Det er viktig å stille spørsmålet om validitet; er det samsvar mellom begrep og virkelighet og brukes riktige definisjoner for å kunne måle det en skal? (Jacobsen 2000) Jeg har vært observant på å tydeliggjøre definisjonen av bostedsløshet, samt at rapportene jeg har valgt henviser til samme definisjon av bostedsløshet for at resultatene skal kunne sees i sammenheng. Fra valgt litteratur har alle rapportene Ulfrstad sin definisjon fra første kartleggingen i 1996 som utgangspunkt (Ulfrstad 1997).

Jeg har brukt mye litteratur for å få bredde i min egen forståelse av bostedsløshet og for å få med ulike aspekt av fenomenet. Ved bruk av Scotts kriterier lærer jeg en måte å velge ut og forstå dokumenter på. Det er interessant å lese dokumenter ut fra den konteksten den både er initiert av og forfattet i, og det belyser hvordan jeg selv blir en konstruktør av virkeligheten gjennom min analyse og tolkning av tekst. Dette vil jeg komme nærmere inn på når jeg nå vil beskrive og anvende mitt teoretiske utgangspunkt.

3. Teoretisk utgangspunkt

I analysen av det sosiale fenomenet bostedsløshet ønsker jeg å ta utgangspunkt i to sosiologiske perspektiv; det sosialkonstruksjonistiske perspektivet og det som kan kalles for marginaliseringsperspektivet. Perspektivene og begrepene de er satt sammen av vil kunne gi meg en bedre forståelse av fenomenet bostedsløshet og hvilke årsaker som kan føre til bostedsløshet. Som Schiefloe skriver; ”begrepene er redskaper for å gjenkjenne og kategorisere fenomener, mens teoriene er hjelpemidler for å se mønstre og sammenhenger” (Schiefloe 2003, s.112). Begrep som normalitet og avvik vil hjelpe meg til å kategorisere fenomen, mens perspektivene vil kunne hjelpe meg å forstå kompleksiteten og sammenhenger innenfor fenomenet bostedsløshet.

Marginaliseringsperspektivet blir spesielt viktig for å forstå prosessene i marginaliseringen som kan føre til bostedsløshet, mens sosialkonstruksjonismen tydelig belyser manglende kommunalt ettervern som en sentral årsak til bostedsløshet. Perspektivene er to av mange perspektiv på sosiale fenomen som brukes i internasjonal forskning om bostedsløshet (Järvinen 1993). Sosialkonstruksjonismen og marginaliseringsperspektivet benytter begge begrepene normalitet og avvik, og jeg vil utdype betydningen av disse i hvert av perspektivene. Begrepene har ulik anvendelse innenfor perspektivene ved at sosialkonstruksjonismen har fokus på det subjektive, mens et marginaliseringsperspektiv forstår begrepene mer objektivt.

3.1 Sosialkonstruksjonismen

Sosialkonstruksjonismen har blitt viktigere i tilnærmingen til å forstå sosiale problem de siste årene, men perspektivet har sin teoretiske bakgrunn tilbake til 1966 med boka ”The Social Construction of Reality” av Berger og Luckmann. Perspektivet har blitt kalt for den eneste egentlige sosiologi om sosiale problemer, og ble sagt å være det første perspektivet som besvarte spørsmålet; Hva er det som i første instans gjør at en situasjon forstås som et sosialt problem? (Halvorsen 2002). Berger og Luckmann beskriver tre prosesser for å forstå denne sosiologien; eksternalisering - samfunn er et menneskelig produkt, objektivisering - samfunn er en objektiv virkelighet og internalisering - mennesket er et samfunnsmessig produkt (Berger og Luckmann 2000). Disse prosessene brukes i en dialektisk forståelse av virkeligheten, en virkelighet hvor det stadig pågår gjensidig

påvirkning mellom individ og samfunn, mennesket skaper og blir skapt av samfunnet. Marx sa det slik i 1844; ”slik samfunnet selv produserer mennesket som menneske, er det (samfunnet) selv produsert av mennesket” (Wadel 1990, s. 56). Marx viste altså til den gjensidige påvirkningen som er en del av det sosialkonstruksjonistiske perspektivet allerede på midten av 1800-tallet.

For å beskrive delprosessene i perspektivet kan jeg bruke de bostedsløse som eksempel. To mennesker med hver sin historie møtes på sosialkontoret etter å ha blitt kategorisert som bostedsløse. Eksternaliseringsprosessen foregår når disse to mennene etablerer en kontakt og prøver å forstå hverandres situasjon. De kan begge være frustrert over livssituasjonen de er i og bli kjent på bakgrunn av felles erfaringer med blant annet hjelpeapparatet. Men de må også etablere såkalte overenskomster eller redskap for å forstå hverandre og samhandle på flere områder. De er to handlende mennesker og har mulighet til å endre på mønster de har etablert både i språk og samhandling selv om det krever ekstra innsats. De danner sammen en subjektiv virkelighetsforståelse. Etter hvert vil det starte en objektiviseringsprosess hvor verden oppleves som objektiv fordi de selv har fått en identitet og posisjon som bostedsløse. De har dannet en form for gruppe hvor rammene og samhandlingen er satt. De internaliserer denne objektive verdenen og den sosiale virkelighet har gått over til å være utenfor menneskene fordi ”den bare er slik”. De to bostedsløse kjemper ikke lenger en kamp mot samfunnet, men har funnet sin posisjon i samfunnet, selv om posisjonen er marginal. Deres eget språkbruk får også konsekvenser for deres egen virkelighetsforståelse ved at de omtaler seg som bostedsløse og godtar derfor mer sin posisjon. De vil da også internalisere denne virkeligheten som igjen blir institusjonalisert, det vil si en virkelighet hvor personer gjør ting på en bestemt måte og atferden er preget av denne forståelsen av virkeligheten (Berger og Luckmann 2000).

Vår virkelighet er i stor grad den internaliserte virkeligheten hvor vi følger samfunnets normer og regler og hvor atferden vår er sterkt preget av både primær- og sekundærsosialisering. Vi godtar at sosiale problem eksisterer, og jeg vil påstå at mange i den norske befolkningen har både objektivisert og internalisert forståelsen av bostedsløshet som et sosialt problem, som igjen har ført til en institusjonalisering av de bostedsløse. I et slikt perspektiv har mennesket likevel mulighet til å endre verden - på

grunn av at sosiale konstruksjoner er dialektiske og på tross av at mennesket i stor grad er påvirket av sin kulturelle kontekst. Med andre ord; vi kan påvirke samfunnet selv om samfunnet påvirker oss. Som Berger og Luckmann understreker, så har språket en betydelig funksjon. Språket vil alltid ha et subjekt som talsmann slik at det verken vil finnes en virkelighet eller objektivitet utenfor språket (Halvorsen 2002). Som tegnsystem har språket likevel en objektiv egenskap og er med på å objektivisere hverdagen – virkeligheten ”bare er slik” (Berger og Luckmann 2000). Dette vil igjen si at vi kan ha mulighet til å påvirke forståelsen av bostedsløshet gjennom bruk av språket, noe jeg vil komme tilbake til under forståelsen av hvem de bostedsløse er.

Sosialkonstruksjonismen er altså ikke opptatt av hvordan verden er, men hvordan mennesker tror at verden er. Perspektivet har fokus på hvorfor mennesker mener at det er grunn for å endre de sosiale forholdene, som for eksempel bostedsløshet (Halvorsen 2002). Kunnskap om disse konstruksjonene som vi skaper virkelighet ut fra, kan hjelpe oss til å stille viktige spørsmål i møte med fenomenet bostedsløshet. Hva gjør at bostedsløshet blir definert som et sosialt problem? Hvorfor defineres noen boforhold som avvikende?

Begrepene normalitet og avvik er som nevnt relevante innenfor sosialkonstruksjonismen. Ordet ”norm” betyr en ”stabil forventning om riktig eller godtakbar atferd i bestemte situasjoner” (Schiefløe 2003, s.479). Normalitet er da selve atferden som det forventes at er riktig eller godtakbar. En kan si at normalitet er en sosial konstruksjon fordi den er avhengig av å bli definert av mennesker med definisjonsmakt. Denne makten kan eksistere både hos mennesker som samfunnet har tildelt makt og hos dem som selv har plassert seg i en posisjon hvor de vil bli gitt definisjonsmakt. Avvik er atferd som av andre defineres å være avvikende fra ”det normale” og er derved samfunnsskapt. Årsaken til avvik ligger i oppmerksomheten som omgivelsene gir selve avviket (Halvorsen 2002). De bostedsløse er et godt eksempel på mennesker med avvikende atferd som blir definert som sosialt problem, ofte ikke av dem selv, men av samfunnet rundt. De bryter med normene, forventningene om riktige boforhold for mennesker i Norge, og blir derfor kategorisert som avvikere.

Sosialkonstruksjonismen viser altså den sosiale virkeligheten som et foranderlig fenomen og er opptatt av hvordan mennesker tror at virkeligheten er. Slik forstår jeg dette perspektivet som på et mer abstrakt nivå hvor spørsmålene stilles for å skape refleksjon og en kritisk holdning mot samfunnets definisjons- og handlingsmakt. Avvik er som nevnt samfunnsskapt, og det betyr også at samfunnet har makt til å endre standardiserte kategorier. Sosialkonstruksjonismen er et spennende perspektiv på bostedsløshet fordi det tvinger en til å få overblikk fremfor å se på enkeltfaktorer. Marginaliseringsperspektivet utdyper samfunnets posisjon ved et fokus på hvordan sosiale problem har sin årsak i kompliserte marginaliseringsprosesser som jeg skal se nærmere på nå.

3.2 Marginaliseringsperspektivet

Bostedsløshet i et marginaliseringsperspektiv kan sies å være et mer objektivt perspektiv. I dette perspektivet ligger fokuset på at det er sosiale strukturer og mekanismer i samfunnet, kompliserte marginaliseringsprosesser, som fører til sosiale problem. Ordet ”marginalposisjon” betyr ifølge Bø og Helle ”en plassering i ytterkant av noe; f.eks. i ytterkant av en annen gruppe, kultur etc, eller en konflikt og usikkerhetstilstand som en person eller gruppe opplever når han/hun befinner seg mellom to eller flere grupper uten fast tilhørighetsforhold til noen av dem” (Bø og Helle 2002, s.154). Å være i denne marginalposisjonen, å være marginalisert, innebærer altså å bli forskjøvet til samfunnets randsoner, tett ved den lave grensen for kvalifikasjon eller aksept. Marginalisering er posisjonen mellom å være forankret i samfunnet og sosialt ekskludert (Solheim 2000).

De bostedsløse befinner seg i en slik marginalposisjon fordi et bosted integrerer medlemmer i et sosialt og strukturelt fellesskap ved at en trenger bostedsadresse for å få innpass til ulike arrangement og tiltak. Bostedet er med på å skape identiteten vår, og vi uttrykker også vår identitet utad gjennom hjemmet vårt (Solheim 2000). Uten bosted vil ikke de bostedsløse bli akseptert som forankret i samfunnet og de opplever deprivasjon. Deprivasjon vil si en form for mangeltilstand, eller en berøvelse fra bestemte materielle og sosiale goder (Terum 1998). De bostedsløse er likevel ikke sosialt ekskludert ved at de befinner seg i en posisjon utenfor samfunnet. Kriteriene er strenge for bruk av definisjonen sosialt ekskludert, og det er snakk om langvarig deprivasjon og på mange områder i livet samt en opplevelse av både objektiv og subjektiv eksklusjon (Halvorsen

2002). Med objektiv eksklusjon menes at individet blir holdt utenfor sosiale aktiviteter, arbeidsmarked, boligmarked eller lignende. Ved subjektiv eksklusjon har individet selv en følelse av å bli holdt utenfor, knyttet til følelsen av ensomhet og fremmedgjort (Halvorsen 2002). Jeg går ikke nærmere inn på sosial eksklusjon, men retter fokuset mot marginaliseringsprosessene.

Det er interessant å ta med to ulike marginalposisjoner hvor vi kan bruke bostedsløse som eksempel; latent marginal posisjon og manifest marginal posisjon. Den latente situasjonen innbefatter de som er i fare for å bli bostedsløse, en potensielt sårbar situasjon som ofte er av skjult og forbigående karakter. Den manifest marginale posisjonen er av mer alvorlig art og gjelder de som har vært og er bostedsløse over lang tid, men det kan også være perioder med bosted. Det er viktig å se begge disse posisjonene som en prosess som kan føre til forankring eller sosial eksklusjon (Solheim 2000). Prosessene bak marginalisering er mange og kompliserte, men skyldes i hovedsak samfunnets strukturer. Perspektivet kan derfor sies å være objektivt fordi det er strukturer og mekanismer i samfunnet som fører til marginaliseringen, ikke enkeltpersoners definisjonsmakt. Jeg kan bruke boligmarkedet som et eksempel. Kriteriene er strenge for å få lån til kjøp av hus, og dersom de blir innfridd trenger kjøperen egenkapital eller pant i annen eiendom for å få gode lånevilkår. Begrepe normalitet og avvik er tilknyttet samfunnets definerte kategorier slik at de blir objektive. Jeg mener det er lett å godta at det er riktig å kreve egenkapital eller sikkerhet i eiendom for å ta opp lån, og normaliteten er knyttet til at en derfor skaffer seg egenkapital eller bruker familiens formue som pant. Men det er vanskelig å endre et system som er internalisert i samfunnet gjennom allerede definerte kategorier selv om avvikerer ikke passer inn i dette systemet. Begrepet avvik forstås som et statistisk fenomen innenfor marginaliseringsperspektivet, hvor avvikerens atferd er tydelig forskjellig fra det "normale" (Schiefloer 2003). Avvikerer befinner seg da i en marginalposisjon, mens de normale er forankret i samfunnet.

Marginaliseringsperspektivet ønsker altså kort sagt å se hvordan samfunnets strukturer og mekanismer utestenger visse grupper mennesker fra å være forankret i samfunnet til en marginalposisjon i ytterkanten av samfunnet. Dette ønsker jeg å rette et spesielt fokus på i del 5.1 om hvordan marginaliseringsprosesser kan være årsak til bostedsløshet. Jeg vil da igjen understreke hvordan prosessen enten kan føre til at den marginaliserte blir forankret

i samfunnet eller forblir marginalisert. Sosial eksklusjon vil veldig sjeldent forekomme i Norge (Halvorsen 2002), men prosessen kan føre den marginaliserte til ytterkanten mot sosial eksklusjon. Jeg kommer inn på både sosialkonstruksjonismen og marginaliseringsperspektivet når jeg nå skal belyse det sosiale fenomenet bostedsløshet og hva som kjennetegner de bostedsløse.

4. Hva er bostedsløshet og hva kjennetegner de bostedsløse?

Det sosiale fenomenet bostedsløshet er som tidligere nevnt et komplekst fenomen og jeg ønsker å tilnærme meg en forståelse av fenomenet ved å se på hvem de bostedsløse er og hvilke årsaker som kan føre til bostedsløshet. Det har langt tilbake i Norges historie vært mennesker som ikke har hatt et hjem, av ulike årsaker som blant annet sykdom, oppbrudd og krig. Også endringer i samfunnsstrukturen førte på 1800-tallet til mange bostedsløse da storbyene hadde stor befolkningsvekst som boligmarkedet ikke klarte å følge opp (Halvorsen 2002). De senere årene snakker en om den såkalte ”nye bostedsløsheten”, og det er den jeg tar utgangspunkt i videre i oppgaven når jeg nå fortsetter med; hva kjennetegner de bostedsløse?

4.1 Definisjon av bostedsløshet og de bostedsløse

Høsten 1996 ble den første kartleggingen gjennomført av ”den nye bostedsløsheten” og utgitt som Byggforsk sin prosjektrapport i 1997 av Ulfrstad; ”Bostedsløshet i Norge”. Med ”den nye bostedsløsheten” menes et vidt syn på bostedsløshet og den omfatter mange flere kategorier enn den alkoholisererte mannen i gata som kanskje kan være manges assosiasjon til bostedsløse. De bostedsløse er ingen homogen gruppe mennesker, men består av en rekke forskjellige individ, cirka 5.500 enkeltindivider i Norge. Jeg bruker kartlegginger utarbeidet av Byggforsk fra 1997 til 2005 for å gi et oversiktlig bilde av hvem de bostedsløse i Norge er. I rapporten fra 1997 defineres bostedsløs slik: ”personer som ikke disponerer egen eid eller leid bolig og er henvist til tilfeldige boalternativer” (Ulfrstad 1997). Definisjonen blir konkretisert til å gjelde situasjoner hvor: ”personen ikke har ordnet oppholdssted for kommende natt, bor midlertidig hos slekt, venner og kjente, bor på døgnovernattingssted, krisesenter, pensjonat eller lignende, eller personer som oppholder seg i fengsel eller institusjon og skal

løslates/utskrives innen to måneder og mangler bolig” (Dyb m.fl. 2006, s.26). En slik definisjon fastsetter altså hvem som ”har rett” til å kategoriseres og karakteriseres som bostedsløs i Norge, og bostedsløshet er blitt konstruert som sosial virkelighet for mennesker innenfor denne definisjonen (Halvorsen 2002). Jeg mener det er interessant å ta med FEANTSA sin definisjon av bostedsløshet. FEANTSA er et betydelig europeisk nettverk for frivillige organisasjoner innen bostedsløshetsarbeid. De opererer med en bred definisjon av bostedsløshet og eksklusjon fra boligmarkedet som omhandler fire bosituasjoner; uten tak over hodet, boligløs, usikkert boforhold og uegnet bolig (www.feantsa.org). FEANTSA inkluderer mennesker i usikre boforhold og uegnet bolig som bostedsløse, og det gjør at definisjonen åpner opp for en ny gruppe mennesker som har bolig, men hvor boligen de leier eller eier ikke er tilstrekkelig for å være utenfor kategorien bostedsløs. Definisjonen er ment til å applikeres og tilpasses til de ulike lands definisjoner og kultur. Kultur er avgjørende for hvilken forståelse ethvert land har av bostedsløshet, og denne variasjonen av forståelsen av fenomenet bostedsløshet, understreker bostedsløshet som en sosial konstruksjon. Forståelsen av virkeligheten varierer fra kultur til kultur, og dermed også kategorier som blant annet bostedsløshet. Virkelighetsforståelsen har stor betydning for hva som defineres som sosiale problem og ikke, slik sosialkonstruksjonismen også understreker ved en forståelse av virkeligheten hvor individ og samfunn er i stadig gjensidig påvirkning.

Begrepene ”bostedsløs” og ”hjemløs” blir ofte brukt som synonymer, men jeg ønsker å synliggjøre hva som skiller begrepene, og selv rette fokus mot de bostedsløse. Det settes et klart skille i Byggforsk sin prosjektrapport fra 1997 hvor de kort sagt knytter ordet ”hjemløs” til de psykologiske og følelsesmessige forholdene, mens en snakker om ”bostedsløs” som et fysisk-materielt begrep (Ulfrstad 1997). Innenfor kategorien hjemløs vil en finne personer både med og uten bolig, mens det i kategorien bostedsløs vil være mennesker uten bolig som opplever seg hjemløse, sammen med mennesker som ikke opplever seg som hjemløse på tross av at de ikke har bolig. Slik definerer Ulfrstad bostedsløshet som en posisjon på boligmarkedet (Ulfrstad 1997). Men mange vil si seg uenige i det, blant annet den danske psykiateren, Preben Brandt (1999), som mener at bostedsløshet er noe helt annet, nemlig en eksistensiell tilstand hvor den bostedsløse holdes utenfor og holder seg selv utenfor (Evelyn Dyb m.fl. 2006). Denne forståelsen av bostedsløshet minner mer om kategorien hjemløs, hvor det er psykologiske eller

emosjonelle forhold som definerer tilstanden, enten de er selvvalgt eller tildelt. I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv ser vi hvordan språket definerer situasjonene til mennesker (Halvorsen 2002), og slik har makt over de bostedsløse. Å bli plassert i kategorien hjemløs eller bostedsløs får ulike konsekvenser både for selvopplevelse i møte med venner, arbeidsmarkedet og hjelpeapparatet. Språket forteller noe om hvordan et individ oppfattes, og det er den som definerer som sitter med makten, enten det er en psykiater eller naboen. Hjelpeapparatet i enkelte kommuner definerer også hvem de bostedsløse er ved bruk av ulike etiketter. De omtaler de bostedsløse som UFB (uten fast bopel), de vanskelig plasserbare eller de med dårlig eller liten boevne (Solheim 2000). Disse etikettene understreker hvordan bostedsløshet ikke kun handler om mangel på bolig, men at det er snakk om sammensatte problemer. Bolignøden er ikke nødvendigvis det primære problemet (Halvorsen 2002), og dette utfordrer min forståelse av bostedsløshet, hva som kjennetegner de bostedsløse og hvilke årsaker som kan føre til bostedsløshet. I Norge er bostedsløshet definert som et sosialt problem, men for hvem?

Er bostedsløshet et problem for samfunnet eller et problem for de bostedsløse selv? Sosialkonstruksjonismen ser sosiale problem som skapt av aktører som opprettholder en aktivitet enten av egeninteresse, for å forsvare bestemte verdier, eller en kombinasjon av disse to (Halvorsen 2002). Bostedsløshet defineres som et problem for samfunnet på grunn av blant annet Lov om sosiale tjenester av 1991 som pålegger sosialtjenesten ifølge § 3-4 ”å medvirke til å skaffe boliger til personer som ikke selv kan ivareta sine interesser på boligmarkedet”. Videre i § 4-5 er sosialtjenesten ”forpliktet til å finne midlertidig husvære for dem som ikke klarer det selv”. De bostedsløse er også en økonomisk utgiftspost for det norske samfunnet fordi statistikkene viser at halvparten av de bostedsløse hadde sosialbidrag som sin hovedinntektskilde i 2005 (Hansen m.fl. 2006). Ved å sette inn tiltak for å minske bostedsløsheten ønsker Staten å sette de bostedsløse i stand til å bli en større del av arbeidsmarkedet for slik å sikre egeninteressen som er økt produksjon og effektivitet. De bostedsløse passer nemlig ikke inn i den politiske strukturen hvor markedsøkonomien er mekanismen for fordeling av goder (Halvorsen 2002). For å forsvare bestemte verdier som likhet og velferd er Staten forpliktet til å hjelpe de bostedsløse, og slik kombineres forsvar av bestemte verdier og egeninteressen som opprettholder bostedsløshet som sosialt problem. Ergo; bostedsløshet er et sosialt problem for samfunnet. Et viktig ideal i velferdsstaten Norge er likhet, og jeg undres om

det er derfor det er viktig for samfunnet å definere bostedsløshet som sosialt problem? Kanskje grunnlaget for definisjonen er en frykt for at bostedsløsheten blir en trussel mot idealet og synet på Norge hvor alle blir behandlet likt og som likeverdige? Definisjonen har likevel en positiv konsekvens ved at fenomenet bostedsløshet kommer på dagsorden i Regjeringens handlingsplaner og språkbruken fører slik til handling.

Men hva med de bostedsløse selv? Opplever de sin situasjon som et sosialt problem? Sosialkonstruktivistene mener at den allmenne eller dominerende forståelsen av et sosialt problem er at den er samfunnsskapt, og derfor kommer gjerne minoritetens opplevelse av situasjonen i skyggen for majoriteten – samfunnets definisjon kommer i fokus (Halvorsen 2002). Også i kartleggingen av hvem de bostedsløse er, vil definisjonen av bostedsløshet være bestemt ut i fra de oppfatningene som allerede eksisterer i samfunnet. Oppfatningen av hvem en skal kartlegge finnes allerede før gjennomføring av spørreskjema og utforming av definisjon. Spørsmålet i kartlegging av bostedsløse kan derfor bli hvor mange de er, fremfor hvem de er (Dyb m.fl. 2006). Som Solheim også understreker når hun beskriver den bostedsorienterte definisjonen av bostedsløshet; definisjonen tar utgangspunkt i samfunnets forventninger til folks bosituasjon. De bostedsløse blir de som bryter med samfunnets forventninger og samfunnets norm for det normale (Solheim 2000). Samfunnets normer er ikke permanente, men varierer i stor grad. Slik vil også det som defineres som avvik til enhver tid være avhengig av det normale (Halvorsen 2002). Det er derfor vanskelig for meg analysere de bostedsløses subjektive opplevelse av seg selv som i kategorien sosialt problem. Men jeg kan å beskrive hva statistikkene sier om de bostedsløse og analysere disse tallene slik at de kan føre til en forståelse av de bostedsløses situasjon og kjennetegn. Hvem er individene som kalles bostedsløse?

4.2 Hva sier statistikkene om de bostedsløse?

Thorbjørn Hansen i Byggforsk ble sitert på Norsk Boligbyggelag sine nettsider fra et presseseminar 18.januar 2005. Han konkluderte kartleggingen av bostedsløse i Norge i 2003 med at ”de fleste er narkomane, kriminelle eller har psykiske problemer” (www.nbbl.no). På tross av en positiv nedgang i antall bostedsløse i Norge på ca 1000 bostedsløse fra 1996 til 2003, viser statistikken at stadig flere av de bostedsløse sliter med rus og/eller psykiske problemer. Kartleggingen fra 2005 viser at 70% av de bostedsløse er

rusmisbrukere, 38% har psykiske problemer og 15% har en fysisk funksjonshemming. Av rusmisbruket var 57% misbruk av narkotika inkludert piller og de fleste av misbrukerne var under 34 år (Hansen m.fl. 2006). Alkohol kan ofte bli fremstilt som et hovedproblem blant Norges befolkning i både debatter og fagbøker, blant annet i Fekjærs bok "Rus" fra 2005. Boka hans omhandler ikke spesielt de bostedsløse, men det er interessant at statistikkene om de bostedsløse viser et så ulikt resultat sammenlignet med tallene fra den generelle befolkningen i Norge. Fekjær skriver også at de fleste "tunge" stoffmisbrukerne har en bakgrunn med problemer som startet før de ble narkomane (Fekjær 2005). Mange av de bostedsløse har en kompleks og problematisk bakgrunn, og kanskje dette kan være en av årsakene til at narkotikamisbruk er så sterkt representert blant de bostedsløse.

Statistikkene om de bostedsløses situasjon viser etter min mening stor grad av alvorlighet og omfang av problemer, også når det gjelder psykiske problemer (Hansen m.fl. 2006). 38% svarte i 2005 at det har en synlig psykisk sykdom som var en økning fra 24% i 1996. En kan spørre seg om tallene viser til sanne endringer eller om økningen er på grunn av fokuset på psykiske lidelser sammen med institusjonenes økte kjennskap til problemene. Eller er det et økende antall av de psykisk syke som blir bostedsløse på grunn av marginaliseringsprosesser? Det kan tenkes at psykiatriske pasienter plasseres i en marginalposisjon som stiller vedkommende i en vanskelig posisjon i møte med bolig- og arbeidsmarkedet, og slik blir bostedsløse (Taksdal m.fl. 2006). Når det gjelder fysisk sykdom svarte 15% i 2005 at de hadde en kroppslig sykdom eller funksjonshemming (Hansen m.fl. 2006), uten at det ble spesifisert noe nærmere hvilke hemninger det her er snakk om. Det er altså rus og psykiatri som er de mest utbredte problemene blant bostedsløse i Norge ut i fra de kategoriene forskerne har utvalgt. Den norske regjeringen har rettet et mer tydelig fokus mot bostedsløse med dobbeltdiagnose, hvor klienten faller mellom rusomsorgen og psykiatrien. Kartleggingen fra 2005 viser at 1/4 av de bostedsløse har en slik dobbeltdiagnose, mens 11% svarer at de verken har problemer med rus eller psykiatri.

Men bildet av de bostedsløse er mer komplekst enn rus, psykiatri og fysiske funksjonshemninger. Videre i presseseminalet sitert på Norsk Boligbyggelag sine nettsider, forteller Hansen at halvparten sitter i fengsel eller er nylig utskrevet derfra, og halvparten av de bostedsløse har vært bostedsløse i flere år (www.nbbl.no). Tallene fra

1996 viser at 37% av de bostedsløse oppholdt seg i fengsel, kriminalomsorgen eller annen institusjon, mens i 2005 ble tallet redusert til 25%. Like stor prosent av de bostedsløse oppholdt seg i døgnovernattingsinstitusjoner i 2005. Midlertidig overnatting hos slekt, kjente eller venner økte fra 34% i 1996 opp til 42% i 2005. Her var gruppen under 24 år overrepresentert, og i tillegg var det flest som bodde i kommuner under 10.000 innbyggere. At nesten halvparten av de bostedsløse overnatter hos venner og kjente i små kommuner kan være på grunn av sterkere sosiale nettverk eller begrenset offentlig tilbud til de bostedsløse (Hansen m.fl. 2006).

I 2003 var som nevnt nesten halvparten av de bostedsløse tilbakevendende over flere år, mens tallet sank til 35% i 2005. Kan en av årsakene til dette være Prosjekt Bostedsløs? Prosjektet startet i 2000 på initiativ av sosial- og helsedepartementet, kommunal- og regionaldepartementet og Husbanken. Målet med prosjektet var å utvikle gode metoder og modeller for å bosette bostedsløse og forebygge at nye blir bostedsløse. 7 bykommuner var med i Prosjekt Bostedsløs fra 2000 til 2004, med et spesielt fokus mot de mest vanskeligstilte bostedsløse, som i praksis også er i kategorien tilbakevendende over flere år (Dyb 2005). Prosjekt Bostedsløs kan sees som en mekanisme samfunnet har satt i gang for å føre den bostedsløse i retning av å bli forankret i samfunnet fremfor å forbli i en marginalposisjon. En av hovedkonklusjonene i evalueringen etter prosjektet var at økt kompetansebygging var både nødvendig og viktig. Selv om det å bli kategorisert som bostedsløs kan være vanskelig for et individ, kan det være positivt for vedkommende å være i denne posisjonen for å kunne motta hjelp. Det er en del av samfunnets strukturelle ordninger at dersom du godtar å bli plassert i en kategori eller bli tildelt en etikett, kan du få hjelp. Igjen understrekes språkets makt ved bruk av et sosialkonstruksjonistisk perspektiv fordi kategorien eller etiketten får konsekvensen at du får hjelp, mens et marginaliseringsperspektiv her vil belyse at marginalisering ikke er en bestemt posisjon eller en permanent tilstand. Posisjonen er mer en prosess hvor marginalposisjonen kan føre den bostedsløse både i retning mot å bli forankret i samfunnet eller å bli sosialt ekskludert, avhengig av om den bostedsløse blir kategorisert som det eller ikke (Solheim 2000). Jeg mener med dette at å være bostedsløs ikke er en permanent tilstand fordi dersom den bostedsløse blir kategorisert inn i hjelpeapparatets system vil vedkommende kunne bli ført i retning av sosialt forankret fordi den bostedsløse får hjelp, mens en bostedsløs i samme situasjon også vil kunne gå i retning av

å bli sosialt ekskludert fordi vedkommende ikke blir kategorisert og derved ikke får hjelp. Dette vil jeg komme nærmere inn på i del 5.1 under marginaliseringsprosesser.

Definisjonsmakten fra sosialkonstruksjonistisk perspektiv blir også synlig ved Hansens beskrivelse av den ”typisk norske bostedsløse” som en mann på 30 år (www.nbbi.no). Språkbruk som ”typisk bostedsløs” kan underbygge en stereotypifisering av hvem de bostedsløse er. Kan slike uttalelser gjøre det vanskelig for såkalt ”utypiske” bostedsløse å bli anerkjent og akseptert som bostedsløs? I et mer nyansert bilde vil en også kunne se det positive i at ”utypiske” bostedsløse ikke blir stereotypifisert, på tross av at det blir på bekostning av de ”typiske” ved at minoriteten av bostedsløse oppleves mindre. Flere rapporter og artikler henviser til at ”den nye bostedsløsheten” blir supplert med flere yngre personer og flere kvinner (Dyb m.fl. 2006). Det kan ha å gjøre med definisjonen av bostedsløshet, men kartleggingen så langt viser til en stabil kjønnsfordeling: 76% menn og 24% kvinner, men en svak økning i yngre bostedsløse (Hansen m.fl. 2006).

For å kunne forstå årsakene til bostedsløshet er det også viktig å vite noe om bakgrunnen til de bostedsløse når det gjelder utdanning og inntektskilde. Resultatene fra 2005 viser at nesten halvparten har gjennomført grunnskole, 16% har også videregående skole, og kun 3% har universitets- eller høyskoleutdanning. Hele 38% svarte ”vet ikke”, noe som gjør de andre kategoriene resultat noe usikkert. Sosialbidrag er den største kategorien av inntektskilder hvor halvparten av de bostedsløse henter sin inntekt. Deretter følger alder-/uførepensjon med 19% og attføring/rehabiliteringspenger på 13% som inntektskilde, mens kun 3% får lønn (Hansen m.fl. 2006).

Jeg er meg bevisst at tallene som fremstilles ikke nødvendigvis representerer hele virkeligheten, men en kategorisert og noe forenklet. En slik forenklet virkelighet har gitt meg en forståelse av at de bostedsløses problemer handler om mye mer enn selve bostedsløsheten. Problemene handler i stor grad om rus og psykiatri, og om kriminalitet og komplekse historier. Tallene fra 2005 viser at halvparten av de bostedsløse oppholder seg i institusjoner, og en stor andel bor midlertidig hos venner og kjente. Vi snakker altså ikke om mennesker uten tak over hodet, men om mennesker med utilstrekkelige boforhold. En tredjedel av de bostedsløse er bostedsløse over flere år, og sosialbidrag er hovedinntektskilder for halvparten av de bostedsløse i Norge i 2005. Jeg har vist til en

forenklet oversikt over hva som kjennetegner de bostedsløse og jeg mener disse tallene understreker hvor heterogen gruppen av de bostedsløse er og hvor mange marginaliseringsprosesser som spiller inn på hvorfor de er bostedsløse. Jeg går nå videre inn på andre del av problemstillingen; hva er de mest sentrale årsakene til bostedsløsheten?

5. Hva er årsakene til bostedsløshet?

Halvorsen skriver i et avsnitt om hvordan en kan forstå sosiale problemer riktig, at en ikke må tro på enfaktor-forklaringer, men det er viktig med en multivariat analyse, det vil si å anvende flere forklaringsfaktorer i analysen. Han understreker også ved å henvise til Arjas (2001) at ”årsaksforklaringer bygger på noe hypotetisk – som kan ha skjedd” (Halvorsen 2002, s.286). På grunn av oppgavens omfang må jeg velge ut noen få årsaker som jeg ser som mest sentrale til bostedsløshet. Jeg tar utgangspunkt i dem som hypoteser men vil peke på noen årsaksforklaringer, og analysere argumenter for at disse faktorene kan føre til bostedsløshet. Utvelgelsen av faktorer er basert på dokumentene jeg har studert, og hvilke faktorer som blir fokusert mest på og omtalt som sentrale årsaker i disse. Jeg vil også være en konstruktør av mening i analysen, og ønsker å se på samspillet mellom samfunnet, hjelpeapparatet og de som defineres som bostedsløse for å forstå fenomenet bostedsløshet (Halvorsen 2002).

Årsakene jeg ser som mest sentrale er marginaliseringsprosesser den bostedsløse er i, og manglende kommunalt ettervern etter institusjonsopphold. Disse to kategoriene er innholdsrike, så jeg avgrenser bredden i innholdet og holder meg til noen momenter innenfor kategorien. Jeg vil hovedsaklig benytte marginaliseringsperspektivet for å belyse prosessene som kan føre til bostedsløshet, mens sosialkonstruksjonismen blir utgangspunktet for analysen av manglende ettervern som årsak. Hovedspørsmålet i analysen vil være; hvordan og hvorfor kan denne faktoren være årsak til bostedsløshet?

5.1 Marginaliseringsprosesser

Som tidligere nevnt befinner de bostedsløse seg i en marginalposisjon, hvor de er i en prosess mellom å være forankret i samfunnet og å være sosialt ekskludert (Solheim

2000). Denne prosessen starter som oftest før kategoriseringen som bostedsløs, og det er utgangspunktet for å kunne hevde at marginaliseringsprosesser kan være en sentral årsak. I analysen vil jeg trekke fram argumenter for og imot at marginaliseringsprosesser fører til bostedsløshet, og jeg bruker et marginaliseringsperspektiv for å utdype hvordan prosessene skyldes samfunnets struktur og mekanismer for deretter å bli årsak til bostedsløshet. Jeg vil gå inn på momenter som oppvekst, rusmisbruk og økonomisk tap som viktige faktorer i marginaliseringsprosessene.

Solheims undersøkelse om bostedsløse i mindre kommuner forteller om sammensatte historier som det er vanskelig å kategorisere. Hun skriver om utløsende faktorer som blant annet konkurs, sykdom og arbeidsløshet, skilsmisse og rusmisbruk men unnlater å beskrive årsaker som fører til bostedsløshet fordi kompleksiteten forhindrer generalisering (Solheim 2000). Jeg mener likevel at marginaliseringsprosesser kan være årsak til bostedsløshet, fordi prosessen fremhever en rekke hendelser eller faktorer som det er nødvendig å se i sammenheng. Det er ikke enkeltfaktorene som fører til bostedsløshet, men det er posisjonen i ytterkanten av samfunnet som forhindrer evne til å skaffe seg bolig eller beholde allerede eid eller leid bolig. Å bli plassert i en slik marginalposisjon kan i seg selv være utgangspunkt for problemer i forhold til bostedsløshet.

Rapporten "På randen av å bo" bruker tittelen "et landskap av brudd, sårbarheter og strategier" for å beskrive hvordan bildet av livet til en bostedsløs ser ut (Taksdal m.fl. 2006). Undersøkelsene fra 1996 til 2005 forteller lite om historien til de bostedsløse og gir derfor ikke et helhetlig bilde. Solheim nevner at mange av de marginaliserte har hatt en vanskelig oppvekst (Solheim 2000). En oppvekst med lite stabilitet og trygghet i hjemmet vil også prege bosituasjonen senere i livet og er i seg selv en marginaliseringsprosess. I et møte med en gategutt da jeg var på en reise i Afrika, fortalte gutten hvordan han følte seg fanget når han var innenfor fire vegger. Friheten var på gata, når han kunne springe i alle retninger dersom noen ville ta han. Å overnatte i et hus frarøvet ham opplevelsen av frihet. Kan denne erfaringen gjelde for noen av de bostedsløse i Norge også? At assosiasjonene til et fast bosted er preget av frykt, angst, vold eller frarøvet frihet? En vanskelig oppvekst kan få fatale konsekvenser, og være en av prosessene som kan føre til bostedsløshet. Marginaliseringsprosesser som lav

utdanning og vanskeligheter med å være i arbeid kan også være indikatorer på en vanskelig oppvekst. Uforutsigbarhet og ustabilitet kan være konsekvenser av en ubearbeidet oppvekst (Killèn 2004). Livene til de bostedsløse vil ofte være preget av stadige endringer hvor institusjonsoppholdene blir som oaser i en kaotisk og hektisk hverdag (Taksdal m.fl. 2006).

70% av de bostedsløse er rusmisbrukere. Ved bruk av en individforklaring ville fokuset vært at rusmisbruk kan føre til bostedsløshet. Livet som rusmisbruker er i stor grad et kaotisk og hektisk liv hvor dagen handler om å skaffe penger til mer rus. Rusmisbrukerne er i marginalposisjoner i samfunnet hvor de er kategorisert som avvikere, og få makter å være en integrert del av arbeidsliv og sosiale aktiviteter. Men marginaliseringsperspektivet hevder at det er sosiale strukturer og mekanismer i samfunnet som fører til marginalisering, og det gjør at bildet blir bredere enn enkeltfaktorer som for eksempel rusmisbruk som årsak. Enkelt personer kan prege menneskers liv i en retning av marginalisering, men hovedsvikten er hos hjelpeapparatet og strukturer i samfunnet. ”På randen av å bo” beskriver kompleksiteten i den bostedsløses landskap, når den understreker hvordan det i noen tilfeller er nødvendig at hele hjelpeapparatet med alle dets instanser og til riktig tid er tilstede for den bostedsløse for å kunne skape endring i dens livssituasjon. For andre vil en liten innsats føre til en viktig forskjell i den bostedsløse liv og være utgangspunkt for store endringer (Taksdal m.fl. 2006). Et fokus på marginaliseringsprosesser i møte med marginaliserte vil kunne få store konsekvenser for å forhindre bostedsløshet ved at sosialarbeideren er observant på hvilken retning prosessen leder vedkommende.

Samfunnet består av mange områder som innebærer en økende risiko, blant annet boligmarkedet, arbeidsmarkedet og samlivet. Økonomisk tap kan føre en ”normal” person inn i en marginaliseringsprosess og vedkommende vil da forbli i denne posisjonen fordi en som marginalisert i mange tilfeller ikke har mulighet til å gå inn i risikoorienterte områder. Få marginaliserte kan bevege seg inn i boligmarkedet nettopp på grunn av en mulig økende rente. Som leietaker blir en skjermet mot økning på rentene, men det følger lite vinning ved lav risiko. Det er flere slike strukturer i samfunnet som slik øker avstanden mellom de sosialt forankrede og de marginaliserte i samfunnet. Trygde- og pensjonsordninger er også slike ordninger som skaper avstand fordi en får utbetalt støtte i

forhold til hvor mye en har tjent tidligere og forutsetter en ”normal” tilværelse. Jeg ønsker å presisere at det likevel finnes et handlingsrom for mestring for den marginaliserte. Med mestring mener jeg evne til å tilpasse seg og overvinne en vanskelig livssituasjon. Handlingsrommet er likevel ofte begrenset og bestemt av samfunnets strukturer (Halvorsen 1996), og nettopp derfor kan ordningene om blant annet trygd, pensjon og i boligmarkedet føre til bostedsløshet. De hindrer den marginaliserte å minske avstanden mot å være sosialt forankret i samfunnet, mens muligheten for å bli bostedsløs øker. Slik kan prosessen føre til bostedsløshet, som igjen kan forsterke de andre problemene eller avvikene som i utgangspunktet skapte marginaliseringen.

Marginaliseringsprosesser kan altså sees som årsak til bostedsløshet fordi avvikende atferd plasserer avvikeren i en marginalisert posisjon. I denne posisjonen har den marginaliserte et begrenset handlingsrom som kan føre til at bostedsløshet blir en konsekvens. Det er viktig å være oppmerksom på disse prosessene ved forebyggende arbeid mot bostedsløshet, og de innbefatter mange områder. Jeg vil nå gå videre til en annen sentral årsak til bostedsløshet som også handler om samfunnets strukturer og prioriteringer, men på en ulik måte. Manglende ettervern belyses i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv med spesielt fokus på definisjonsmakt i forhold til Statens prioriteringer.

5.2 Manglende ettervern etter institusjonsopphold

En komplisert bakgrunn kan altså plassere individer i en marginalposisjon hvor bostedsløshet kan bli konsekvens av prosessen. Men hva med dem som på tross av et landskap fullt av brudd, sårbarheter og strategier har bolig, men som under opphold i institusjon eller fengsel mister boligen og blir bostedsløse? Denne delen vil ta for seg hvordan et manglende ettervern etter institusjonsopphold kan være årsak til bostedsløshet, både for mennesker som blir bostedsløse i løpet av perioden i institusjon eller allerede bostedsløse som videreføres i samme kategori. Analysen vil også understreke samspillet mellom samfunnet, hjelpeapparatet og de som defineres som bostedsløse ved fokuset på manglende ettervern.

Som nevnt oppholdt 25% av de bostedsløse seg i 2005 i fengsel, kriminalomsorg eller annen institusjon. Det vil si at de faller inn under definisjonen av bostedsløshet hvor de bostedsløse er ”personer som oppholder seg i fengsel eller institusjon og skal løslates/utskrives innen to måneder og mangler bolig” (Dyb m.fl. 2006, s. 26). Videre viser rapporten ”Løslatt og hjemløs” at av innsatte som har mindre enn to måneder igjen til løslatelse, har 31% en eid eller leid bolig å gå tilbake til. 17% har familie og slekt de kommer til å bo hos, mens 10% regner med å kjøpe eller leie og 10% vil ha et midlertidig oppholdssted. Det vil si at 7 av 10 av dem som skal løslates er i en usikker bosituasjon, mens 3 av 10 har god sjanse for å være utenfor kategorien bostedsløs i det de forlater institusjonen (Dyb m.fl. 2006). Det er gjort flere undersøkelser som viser at etter lengre opphold i institusjon eller fengsel er det behov for både opplæring, råd og hjelp om hvordan en skal bo og drive et hushold (Solheim 2000). Avhengig av årsak til institusjonsopphold og lengde på oppholdet, vil det for noen være vanskelig å komme tilbake til eid eller leid bolig som de hadde før institusjonsoppholdet. Har de behov for oppfølging, og får de da den hjelpen de trenger for å beholde boligen også etter løslatelsen eller utskrivelsen? Et av svarene er kanskje at dersom det hadde vært god nok oppfølging etter institusjonsoppholdet, ville disse 31% selvfølgelig være utenfor kategorien bostedsløs ved endt institusjonsopphold. På bakgrunn av dette påstår jeg at manglende ettervern etter institusjonsopphold kan være årsak til bostedsløshet, på tross av at de løslatte og utskrevne i utgangspunktet hadde et bosted. En kan se sammenheng med marginaliseringsprosesser her, hvor prosessen fra å være marginalisert på grunn av institusjonsoppholdet til å gå mot forankret i samfunnet mislykkes eller forsinkes nettopp på grunn av manglende ettervern.

For de 7 av 10 med en usikker bosituasjon etter endt institusjonsopphold kan en spørre seg hvorfor det ikke er ordnet med bolig når det kun er to måneder igjen av oppholdet. § 4-3a i Lov om sosiale tjenester fra 1991 gir hjemmel i lov for rett til en individuell plan for de som har behov for langvarige og koordinerte tjenester, sammen med § 4-5 hvor sosialtjenesten er forpliktet til å finne midlertidig husvære for dem som ikke klarer det selv. Det er et stort behov for samarbeid mellom de ulike hjelpeapparatene for at de innsatte skal ha en bolig å gå til etter løslatelsen (Dyb m.fl. 2006). Hva er det som hindrer et slikt samarbeid?

En av årsakene til et manglende samarbeid i institusjonsoppholdet kan være betydningen av etiketter og kategorier for de bostedsløse. Hvilken motivasjon skaper hjelpeapparatets etiketter på de bostedsløse som de vanskelig plasserbare, de med dårlig eller liten boevne eller uten fast bopel? Hva med å kalle dem for ”mennesker med behov for psykiatrisk oppfølging”, ”behov for plass i rusmiddelomsorgen” eller ”behov for ettervern”? (Solheim 2000). Hjelpeapparatets etiketter viser en forklaring på hvorfor de bostedsløse er i denne kategorien fremfor behovene de har for hjelp og støtte. Dersom etiketten ”liten boevne” karakteriserer en bostedsløs vil ansvaret bli plassert hos den bostedsløse, men dersom etiketten endres til ”behov for ettervern” vil ansvaret bli plassert hos samfunnet. I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv blir språkets makt tydelig når en ser konsekvensen av etikettbruk. Sosialkonstruksjonismen stiller spørsmålet hvordan mennesker tror at verden er og hvorfor mennesker mener at det er grunn til å endre de sosiale forholdene (Halvorsen 2002). Det kan se ut til at det ikke er grunn for å endre de sosiale forholdene dersom det er individet som har mislykkes, fordi samfunnet da er unnskyldt. Samfunnet konstruerer en hierarkisk struktur hvor ansvar fordeles ved bruk av etiketter og definisjoner. Kan en slik se den sosiale konstruksjonen av virkeligheten som en årsak til bostedsløshet? Ved bruk av eksemplet ”liten boevne” er utgangspunktet at myndighetene har noen klare oppfatninger av hva en normal bosituasjon er og slik blir det ”å bo” en sosial konstruksjon. Etiketten ”liten boevne” kategoriserer vedkommende utenfor den normale bosituasjonen og tildeles derfor en ny etikett. Jeg hevder at den tildelte etiketten da vil kunne bli ”bostedsløs” dersom vedkommende ikke får hjelp i bosituasjonen.

Vi kan se et økende fokus mot boligsosialt arbeid og boligtrening i sosialtjenesten i Norge. Definisjonsmakten på dette området ligger hos myndighetene i Norge, og lenge har ettervern og oppfølging etter institusjonsopphold vært en lite synlig del av arbeidet med avvikerne. I et sosialkonstruksjonistisk perspektiv kan denne usynligheten være årsak til at ettervern ikke har blitt prioritert og fulgt opp fordi det ikke er ”lønnsomt” for de som sitter med makten. Politikerne tjener ikke på oppfølging og ettervern fordi fokuset blant den norske befolkningen har vært på institusjonene og behandlingen – det mer synlige. Et økende fokus på bostedsløshet har resultert i et blick på ettervernet og det er derfor blitt nødvendig å gjøre noe med det manglende ettervernet. Når 7 av 10 har en usikker bosituasjon kun to måneder før løslatelse eller utskrivelse i et velferdssamfunn som Norge, mener jeg at fenomenet trenger mer oppmerksomhet. En slik usikkerhet kan

ha store konsekvenser for et individ, og vil kunne ha negativ påvirkning både på snart endt behandling og veien videre etter institusjonsoppholdet.

I rapporten fra Rokkansenteret "På randen av å bo" snakkes det også om at tradisjonelt sett har institusjonene tenkt at det store bruddet for pasienten, det være seg rusmisbrukere, psykiatriske pasienter eller kriminelle, er når pasienten kommer inn til behandling eller institusjonsopphold. Deretter følger små og større skritt som vil føre vedkommende inn i et mer "normalisert" og problemfritt liv. Etter undersøkelsen som ble gjort i forbindelse med rapporten, oppdaget forfatterne at for pasientene oppleves det store bruddet først når de skal tilbake til hverdagen utenfor institusjonen (Taksdal m.fl. 2006). Det er i dette bruddet den aller største utfordringen kommer, og det er her en ser så tydelig et manglende ettervern for de bostedsløse nettopp fordi de forblir bostedsløse også etter et institusjonsopphold (Dyb m.fl. 2006). Et opphold ved behandlingsinstitusjon eller fengsel burde kunne resultere i veiledning og hjelp til å kunne bo, og viktigheten av denne hjelpen blir påpekt i mange kartlegginger og rapporter som har blitt utarbeidet de siste årene innenfor dette feltet. Det har stor påvirkning at mennesker med definisjonsmakt retter fokus mot problemet i forhold til ettervern. En av de største utfordringene er at de som har problemer med å løse boligproblemet etter institusjonsopphold ofte har problemer på mange andre områder i livet sitt i tillegg, som arbeidsledighet, samlivsbrudd, psykiske lidelser eller lignende (Halvorsen 2002). Utfordringen må tas på alvor nettopp fordi behovene er store og omfattende og et godt ettervern vil få konsekvenser for de bostedsløse på mange områder.

Hvordan understrekes et samspill mellom samfunnet, hjelpeapparatet og de som defineres som bostedsløse når jeg analyserer manglende ettervern som årsak til bostedsløshet? Samfunnet definerer avvikere som bostedsløse som igjen blir kategorisert til å trenge hjelp fra hjelpeapparatet. Hjelpeapparatets oppgaver er blitt definert av samfunnet til å hovedsaklig omhandle behandling og institusjonsopphold. De som blir definert som bostedsløse vil da bli tatt inn i institusjon hvor de ofte opplever brudd ved løslatelse eller utskrivelse. Da vil den bostedsløse møte nye og kanskje forverrede utfordringer i møte med samfunnet. Problemene til den bostedsløse innbefattet gjerne mer enn i de kategoriene som samfunnet og hjelpeapparatet kunne tilby, og derfor forenkles og standardiseres den bostedsløses situasjon, slik av vedkommende blir en klient som passer

inn i samfunnets definerte kategorier (Järvinen og Mik-Meyer 2003). Samspillet blir slik etter hierarkisk struktur hvor den som defineres som bostedsløs blir fratatt makten. Dersom ettervern blir prioritert, vil den som blir definert som bostedsløs ha mulighet til å tilpasse seg samfunnet og på den måten bli en del av samspillet som igjen definerer hvordan hjelpeapparatet skal fungere. Med en slik argumentasjon understrekes det hvor sterk normaliseringen står som modell for et bedre samfunn og en kan stille seg spørsmålet; vil de bostedsløse selv definere ettervern som årsak til bostedsløshet og skjevhet i samspillet med samfunnet og hjelpeapparatet? Dette finnes det mange ulike oppfatninger av selv om blant annet rapporten "Løslatt og hjemløs" understreker de bostedsløses ønsker om mer oppfølging og ettervern (Dyb m.fl. 2006). Uansett vil oppfølging kunne være et tilbud som var tilgjengelig for dem som ønsker det og på den måten både støtte opp under dem som ønsker "normalisering" og dem som er fornøyd med sin livssituasjon i kategorien bostedsløs.

Manglende ettervern ser jeg altså som en viktig årsak til bostedsløshet, og kan også sees i sammenheng med marginaliseringsprosesser som forekommer ved institusjonsopphold ved at prosessen går i motsatt retning av å bli forankret i samfunnet. Jeg ser likevel definisjonsmakten som mest tydelig årsak til manglende ettervern, som igjen fører til bostedsløshet. Et tydeligere fokus fra Regjeringens side vil etter min mening kunne få konsekvenser for ettervernet i kommende år, og gjøre bruddet fra institusjonsopphold og tilbake til "hverdagen" enklere og mer overkommelig for de mange som blir kategorisert som bostedsløse de siste to månedene ved insitusjonsoppholdet.

5. Avslutning

Jeg har rettet fokus mot en minoritet i det norske samfunnet som kalles de bostedsløse. Det finnes som sagt mange ulike oppfatninger blant den generelle befolkningen i Norge om hvem de bostedsløse er og hvordan de har blitt bostedsløse. Jeg har gjennom oppgaven belyst noen moment for å kunne si noe om hva som kjennetegner de bostedsløse og hvilke årsaker jeg ser som mest sentrale. Bostedsløshet er som flere ganger nevnt et komplekst fenomen. Samfunnet har likevel mulighet til å gjøre situasjonen lettere for de bostedsløse, og dette viser også et økende fokus på bostedsløshet både sentralt i Norge og i kommunene. Slik er bostedsløshet både et aktuelt

og viktig tema. Regjeringen ønsker å øke fokus på og kjennskap til bostedsløsheten, noe som også understrekes ved at flere av dokumentene jeg har brukt mest aktivt er utgitt de siste årene.

Jeg har satt flere spørsmålstegn gjennom oppgaven for å skape refleksjon og en konstruktiv kritisk holdning mot forståelsen av bostedsløshet. Spørsmål som hvem bostedsløsheten egentlig er et problem for, samfunnet eller individet? Presses avvikerne ut i marginalposisjoner på grunn av samfunnet strukturer og deres definisjon av bostedsløshet? Hvordan forstå hva som kjennetegner en bostedsløs som opplever institusjonsoppholdene som oaser i en kaotisk og hektisk hverdag, og da dens overgang til hverdagen? Med disse spørsmålene som utgangspunkt peker jeg på marginaliseringsprosesser og manglende ettervern som de mest sentrale årsakene til bostedsløshet.

Halvorsen skriver at det er fruktbart å se på samspillet mellom samfunnet, hjelpeapparatet og de som defineres som bostedsløse for å forstå fenomenet bostedsløshet (Halvorsen 2002). Dette fokuset har vært med meg gjennom oppgaven som en veileder for å kunne gjennomføre en multivariat analyse. Å ha kunnskap om de bostedsløse gir utgangspunkt for en økt forståelse for andre marginaliserte posisjoner i samfunnet og gjør marginaliseringsperspektivet til et viktig bidrag. Sosialkonstruksjonismen er også aktuell blant annet fordi det kan bidra til at sosialarbeidere er oppmerksomme på egen definisjonsmakt og hvordan en selv er med på å konstruere både egen og andres virkelighet; mennesket skaper og blir selv skapt av samfunnet.

Kilder

- Berger, Peter og Luckmann, Thomas (2000) *Den samfunnsskapte virkelighet*. (oversatt av Frøydis Wiik) Bergen, Fagbokforlaget
- Bø, Inge og Helle, Lars (2002) *Pedagogisk ordbok*. Oslo, Universitetsforlaget
- Dyb, Evelyn (2005) *Prosjekt bostedsløse – evaluering av et fireårig nasjonalt prosjekt*. Byggforsk Skriftserie 7 – 2005. Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt
- Dyb, Evelyn (2005) *Bostedsløs – posisjon på boligmarkedet eller identitet?* Prosjektrapport 383 – 2005. Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt
- Dyb, Evelyn m.fl. (2006) *Løslatt og hjemløs*. Oslo, NIBR/Byggforsk/KRUS
- Fekjær, Hans Olav (2005) *Rus*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS
- Halvorsen, Knut (2002) *Sosiale problemer – en sosiologisk innføring*. Bergen, Fagbokforlaget
- Halvorsen, Knut (red.) (1996) *Mestring av marginalitet – å leve og overleve som sosialklient*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag AS
- Hansen, Thorbjørn m.fl. (2004) *Bostedsløse i Norge 2003 – en kartlegging*. Prosjektrapport 371 – 2004. Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt
- Hansen, Thorbjørn m.fl. (2006) *Bostedsløse i Norge 2005 – en kartlegging*. Prosjektrapport 403 – 2006. Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt
- Heggen, K., Jørgensen, G. Og Paulgaard, G (2003) *De andre. Ungdom, risikosoner og marginalisering*. Bergen, Fagbokforlaget
- Holme, I. M. og Solvang, B. K. (1996) *Metodevalg og metodebruk*. Oslo, TANO forlaget
- Jacobsen, Dag Ingvar (2003) *Forståelse, beskrivelse og forklaring*. Kristiansand, Høyskoleforlaget AS
- Järvinen, Margaretha (1993) *De nye hjemløse - kvinder, fattigdom, vold*. Holte, Forlaget Socpol
- Järvinen, M. Og Mik-Meyer, N. (2003) *At skabe en klient*. København, Hans Reitzels Forlag
- Killèn, Kari (2004) *Sveket – omsorgssvikt er alles ansvar*. Kommuneforlaget AS
- Norges Lover 1687-2003* (2004) utgitt av Det Juridiske Fakultet ved UiO, Gjøvik, Gyldendal Akademisk
- Schiefloe, Per Morten (2003) *Mennesker og samfunn*. Bergen, Fagbokforlaget
- Scott, John (1990) *A matter of record: documentary sources in social research*.

- Cambridge UK, Polity Press
- Solheim, Liv-Johanne (2000) *Vår tids legdefolk? Bustadsløyse i mindre kommunar*. ØF-rapport nr.14 – 2000. Lillehammer, Østlandsforskning
- Taksdal, Arnhild m.fl. (2006) *På randen av å bo*. Bergen, Rokkansenteret
- Terum, Lars Inge (1998) *Perspektiv på fattigdom*. Fra: Tidsskrift for velferdsforskning, vol 1, nr.2/1998.
- Underlid, Kjell (2005) *Fattigdommens psykologi – oppleving av fattigdom i det moderne Norge*. Oslo, Det Norske Samlaget
- Ulfrstad, Lars-Marius (1999) *Hjelpeapparatet for bostedsløse*. Prosjektrapport 264 – 1999. Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt
- Ulfrstad, Lars-Marius (1997) *Bostedsløshet i Norge*. Prosjektrapport 216 – 1999. Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt.
- Wadel, Cato (1990) *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord, Seek AS
- Ytrehus, Siri og Drøpping, J. A. (2004) *Den vanskelige fortsettelsen*. Oslo, FAFO

Nettsider:

www.nbbl.no/include/default_template.asp?Table=Article&Key=16197
www.wikipedia.org
www.caplex.no/Web/ArticleView.aspx?id=9307418